

MOĆ I POLITIČKI PLURALIZAM

Uz knjigu Vladimira Arzenška »Struktura i pokret«,

Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 1984.

Istraživanja distribucije moći, koja je između 1969. i 1981. godine u slovenskim radnim organizacijama proveo Vladimir Arzenšek, pokazuje trajnu hijerarhijsku strukturu moći; najveća je moć uprave, a najmanja moć radnika. Jaz između uprave i radnika (usprkos mnogim institucionalnim promjenama kojima se načelno smjeralo upravo na demokratsku preraspodjelu moći) s vremenom se i povećava. Stoga Arzenšek postavlja pitanje »... zašto tridesetogodišnji razvoj samoupravljanja nije doveo do demokratizacije procesa odlučivanja u korist radnika i radničkih savjeta« (85). Mogući odgovor Arzenšek vidi u činjenici da samoupravljanje »nije nastalo kao posledica spontane, autonomne akcije radnika u revolucionarnoj situaciji, već je uvedeno odozgo« (85). Ako je, pak, oligarhijska distribucija moći posljedica uvođenja samoupravljanja »odozgo«, a »razvoj« samoupravljanja ne vodi demokratskoj distribuciji moći, onda bi »pokret odozdo« mogao promijeniti postojeću strukturu moći. Stoga se Arzenšek usredotočuje na analizu koja »... teorijsku mogućnost demokratizacije jugoslavenskog društva vidi u nastanku autonomnih radničkih sindikata kao organa samoupravljanja« (85—6). No, autonomna radnička akcija nespojiva je s postojećim oblikom samoupravljanja. »Autonomni sindikati bi označavali institucionalizaciju industrijskog konflikta i pluralizam u ekonomskom sistemu, što je nemoguće u društvu koje odbacuje pluralizam« (86). Pluralizam samoupravnih interesa samo je preoblikovana varijanta jednopartijskog sistema i politička moć priječi institucionalizaciju industrijskog konflikta, a time i pluralizaciju političkog sistema. »Nikakva evolucija jednopartijskog sistema ne može dovesti do republike saveta. Možemo samo razmišljati o evoluciji političkog pluralizma u Jugoslaviji (pre svega o samostalnosti sindikata i Socijalističkog saveza). Ali ni o tome nije moguće govoriti bez postojanja socijalnog pokreta« (137).

Pitanje koje postavljamo jest: da li evolucija političkog pluralizma (pri čemu nije presudno što je taj proces načelno potaknut socijalnim pokretom), i kad bi

bila moguća u društvu pluralizma samoupravnih interesa, može dovesti do republike savjeta kao onog oblika demokracije koji bi odgovarao samoupravnim proizvodnim odnosima. Za politički pluralizam, naime, bitan je problem raspodjele moći u okviru postojećeg načina njene konstitucije. U sam način konstitucije moći pluralizam ne dira i nastoji ga očuvati.

Pretpostavka je Arzenšekove teze, analiza kojom pluralizam samoupravnih interesa promatra kao preoblikovanu varijantu jednopartijskog sistema. Osnovnim institucionalnim konfliktom jugoslavenskog društva Arzenšek smatra suprotnost između samoupravljanja i diktature proletarijata i to stoga jer je organizacijska struktura socijalističke demokracije sistem samoupravljanja i delegatski sistem, dakle, oni organizacijski oblici kroz koje se ostvaruje pluralizam samoupravnih interesa, dok je organizacijska struktura diktature proletarijata lenjinistička partija. Predmet teorijskog dijela Arzenšekove knjige jest upravo kritika pozicije lenjinističke partije u sistemu socijalističke demokracije.

Po Arzenšku, bit je Lenjinovog određenja partije razlikovanje empirijskih i klasnih interesa. »Partija zna šta leži u 'istorijskom' interesu proletarijata i *kakva treba da bude* u svakom trenutku autentična svest proletarijata, kojoj po pravilu empirijska svest ne dorasta« (101). U sistemu pluralizma samoupravnih interesa to se razlikovanje pojavljuje kao razdvajanje samoupravnih i empirijskih (parcijalnih) interesa. »U procesu razrešavanja konflikata parcijalni interesi moraju doživeti takvu idejnu, naučnu i političku sintezu koja otvara progresivne perspektive i vizije socijalističkog napretka. Političke organizacije kao oblik političkog pluralizma predstavljaju organizacionu strukturu takve sinteze« (95). No, empirijskim istraživanjima pokazana je politička nemoć stanovništva i nereprezentativnost političkih organizacija. Političke organizacije imaju transmissijsku ulogu i instrument su vladavine političke oligarhije. Politička moć, pak, priznaje samo samoupravne interese (interese koji su

prošli kroz spomenutu sintezu), a ne sve posebne interese. Stoga se pluralizam samoupravnih interesa ne može izjednačiti s političkim pluralizmom. »Demokratija nije stvar objektivnog postojanja pluralizma institucija nego stvar *volje* istorijskog subjekta koji živi dijalektičko protivrečne empirijske volje za moći i transcendentalne volje za komunizmom« (97). Preoblikovanjem, empirijski interesi odvojeni su od svojih nosilaca. »Antropološka apstraktnost pluralizma samoupravnih interesa predstavlja korelat straha pred strukturalnim posledicama koncepta političkog pluralizma za opstanak jednopartijskog sistema« (97). Jednopartijski sistem i politički pluralizam su dakle oblici institucionalizacije interesa koji jedan drugog isključuju. Iz toga dalje slijedi da, ukoliko evolucija jednopartijskog sistema rezultira trajnošću oligarhijske strukture moći, onda bi evolucija političkog pluralizma mogla voditi demokratizaciji društva.

No, postoji i druga mogućnost analize sistema pluralizma samoupravnih interesa; ona koja bi pokazala da taj sistem ima dodirnih točaka i s teorijom političkog pluralizma.

Institucionalnim promjenama koje su smjerale na ostvarenje pluralizma samoupravnih interesa manifestni cilj je bio stvaranje takva modela uređenja društva, u kojem bi odnosi u proizvodnji uvjetovali i određivali odnose u političkom sistemu. Načelno polazište bili su interesi radničke klase koji bi se morali formirati na nivou udruženog rada, a zatim uzdizati kroz sve razine odlučivanja političkog sistema. Iz takve polazne teorijske postavke proizlazi da, ključan problem konstitucije političkog sistema postaje određenje pojma radničke klase i njezinih interesa.

Pojam radničke klase izveden je iz onosa u kojem se pojedinci nalaze spram društvenog vlasništva. Društveno vlasništvo je »u stvari klasna svojina ljudi koji rade sredstvima za proizvodnju u društvenoj svojini. I to svojina svih radnih ljudi — od onih u materijalnoj proizvodnji do onih u oblasti naučnog istraživanja i drugim društvenim delatnostima koje su sastavni dio udruženog rada — jer u proizvodnim odnosima našeg društva svi ti ljudi čine radničku klasu.«¹ Za nas tre-

nutno nije važna tautološka priroda definicije, već to da radničku klasu čine svi zaposleni. Među njima više ne može doći do klasne diferencijacije, nego samo do raslojavanja koje proizlazi iz raspodjele prema radu koja »prouzrokuje i određene konflikte interesa u samoj radničkoj klasi. (...) Dakako, *ne treba izgubiti iz vida da se ovdje ne radi o nekim konfliktima koji znače klasnu diferencijaciju unutar radničke klase* (potcrtao B. K.), nego, u suštini, o imovinskim i socijalnim razlikama koje nastaju na osnovi sistema raspodele prema radu, to jest sistema koji vodi računa o različitim doprinosima tekućeg rada zajedničkim interesima udruženog rada i koji zbog toga materijalno stimuliše kvalitetniji rad.«²

Do klasne diferencijacije ne može doći ni među slojevima koji rade na vlastitim sredstvima za proizvodnju. »Osim toga, postoje i interesi radnih slojeva izvan radničke klase na primer, seljaštva i zanatlija, koji *nisu u suprotnosti sa klasnim interesima radničke klase*, ali mogu biti u suprotnosti sa trenutnim interesima pojedinih njenih delova.«³ Konačno, dakle, među svim zaposlenima (bilo na privatnim ili društvenim sredstvima za proizvodnju) ne može doći do klasne diferencijacije. Logičan je zaključak da, svi zaposleni čine jednu klasu. A kako kod nas »... ljudi unutar jedne republike lakše podnose određene državne regulativne mjere i promjene koje potiču od republike nego kad one dolaze sa nivoa Federacije«⁴ u takvoj »klasi« može doći samo do republičkih, odnosno teritorijalnih podjela i diferencijacija.

»Dokidanje« klasne diferencijacije moguće je tek kad »višak rada kao društveno-ekonomska kategorija, to jest kao element klasnog odnosa među ljudima, u stvari, prestaje da postoji jer njime kao delom ukupne vrednosti koju je radnik svojim radom proizveo raspolaže on sam, a i materijalni rezultati gospodarenja tom vrednošću ponovo se stiču u dohotku osnovne organizacije udruženog rada, kojim upravljaju sami radnici.«⁵ Kako višak rada načelno više ne postoji, iz toga

² Edvard Kardelj: *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, IC Komunist, Beograd 1977, str. 87/88

³ isto, str. 88.

⁴ Edvard Kardelj: *Socijalističko samoupravljanje* . . . , str. 28.

⁵ Edvard Kardelj: *Pravci razvoja* . . . , str. 16/17.

¹ Edvard Kardelj: *Socijalističko samoupravljanje u našem ustavnom sistemu*, Svjetlost, Sarajevo 1976, str. 108/109.

konsekventno slijedi pozicija pojedinca kao »konkretnog čovjeka oslobođenog eksploatacije i potčinjavanja političkom monopolu svih vrsta.«⁶ Takav oslobođeni pojedinac sposoban je da neposredno odlučuje. Pojedinačni i opći interesi, empirijski i samoupravni interesi time su načelno pomireni. Dalje također slijedi da, budući je ukinuta eksploatacija u proizvodnoj sferi, politička sfera kao oblik apstraktne egzistencije čovjeka postaje nepotrebna. Time se iz sistema načelno odstranjuje i politička moć. Zadatak »subjektivnih snaga« nije više intervencija u sistemu, već samo očuvanje sistema koji je »ozbiljno« slobodu pojedinca.

Upravo na točki »nepriznavanja« klasne vladavine pluralizam samoupravnih interesa susreće se s političkim pluralizmom. Raspravljajući i razvijajući kritiku pluralizma koju je dao R. P. Wolff⁷ Gajo Petrović piše: »Promatran s gledišta sadržaja pluralizam je teorija koja previđa bitno značenje privatnog vlasništva i klasne vladavine, pa pogrešno prikazuje pravu prirodu društva koje je u osnovi monističko (potcrtao B. K.).«⁸ Teorija pluralizma samoupravnih interesa, pak, smatra da su načelnim dokidanjem viška rada i normativnim uvođenjem društvenog vlasništva mogućnosti klasne diferencijacije i time klasne vladavine dokinute. To da je i društvo pluralizma samoupravnih interesa u osnovi monističko, pokazao je Arzenšek i empirijskim istraživanjima i kritikom ideologije samoupravljanja.

Pluralizam samoupravnih interesa s političkim pluralizmom dijeli i sličnu poziciju pojedinca. »Konkretni čovjek oslobođen eksploatacije i potčinjavanja političkom monopolu svih vrsta« upravo je takva apstrakcija kao i »apstraktni politički građanin« građanskog društva. Iz takve, pak, pozicije proizlazi nemogućnost artikulacije interesa individue.

Upravo zbog prikazane pozicije individue i negiranja klasne vladavine, pluralizam samoupravnih interesa i politički pluralizam kao subjekte odlučivanja »namještaju« interesne grupe. Interes je legitiman ako iza njega stoje grupe koje imaju dovoljnu političku moć da interes

vedu u sferu odlučivanja. I pluralizam samoupravnih interesa i politički pluralizam su teorije koje se bave usklađivanjem interesa iza kojih već stoji moć. No, teškoća »pluralizma nije samo u tome što neke marginalne ili nove grupe nisu priznate ili ne mogu osigurati svoje interese. Ozbiljni je defekt pluralizma u tome što uz pomoć pluralističke korekcije jedna manjinska grupa uspijeva da održi svoju vladavinu. Daljnji je defekt pluralizma što se zajednički interesi društva, daleko od toga da bi bili jednostavno zaobavljani, uz njegovu pomoć podvrgavaju posebnim interesima vladajućih grupa.«⁹

No, moć vladajuće grupe nije isključivo politička. Život »istorijskog subjekta« ne može se opisati kao »dijalektičko protivrečje empirijske volje za moći i transcendentne volje za komunizam«. Marcuseovo upozorenje koje se odnosi na sovjetsko društvo vrijedi i za naše. »Birokracija po sebi, bez obzira na svoju golemost, ne rađa samoperpetuirajuću moć ako nema vlastitu ekonomsku osnovu iz koje je njena pozicija izvedena ili ako nije povezana s drugim grupama koje posjeduju takvu osnovu za moć.«¹⁰

Ekonomska osnova naše birokracije jest, pak, »udruženi rad«. Unutar te osnove mogu se »priznati« svi oni oblici industrijskog konflikta koji ne dovode do klasne diferencijacije. Nije opasnost samo u tome što bi priznavanje klasne diferencijacije moglo dovesti do uspostavljanja autonomnih radničkih sindikata i time do uspostavljanja kontramoci vladajućoj klasi. Priznavanje klasne diferencijacije značilo bi priznavanje postojanja radničke klase, a vidjeli smo da legitimitet sistema počiva upravo na načelnom negiranju mogućnosti da među »klasom zaposlenih« dođe do diferencijacije o kojoj govorimo. Demokratizacija distribucije moći u radnoj organizaciji trebala bi početi upravo od priznavanja oligarhijske strukture moći. Time bi, pak, sistem doveo u pitanje svoje načelne pretpostavke.

Branko KRIŠTOFIĆ

⁶ isto, str. 61.

⁷ R. P. Wolff: *The Poverty of Liberalism*, Beacon Press, Boston 1968.

⁸ Gajo Petrović: *Mišljenje i revolucija*, Naprijed, Zagreb 1978, str. 105.

⁹ isto, str. 105.

¹⁰ Herbert Marcuse: *Sovjetski marksizam*, Globus, Zagreb 1983, str. 90.